

NOVINE

gospodarskih, obertnijskih in narodskih stvari.

Izhajajo vsako sredo in saboto. Veljajo za celo leto po pošti 4 fl., sicer 3 fl.; za pol leta 2 fl. po pošti, sicer 1 fl. 30 kr.

Tecaj XIII.

V Ljubljani v saboto 1. decembra 1855.

List 96.

Poduk za gospodarje,

kteri se pečajo z rejo kónj, zastran tega, kako naj se kobile za pleme in žrebeta redé in opravljajo, in kako naj se z njimi ravná, kakor tudi kako se naj napravljajo hlevi, ki so za-nje namenjeni.

(Dalje.)

§ 5. Na kaj je pri reji in opravljanji kobil za pleme gledati, in kako je z njimi ravnati?

Ne samo o času, ko so kobile breje ali žrebeta doje, ampak še davno pred se mora kobilam dobro streči. Če je mogoče, se jim mora celo leto po enaki meri dobra piča dajati in o zmernem delu morajo dosti zobati imeti, da so takrat, ko se k žrebcu peljejo, dosti terdne, da lahko spočenejo in se brejost godí, kakor je prav. Ako se tako z njimi ne dela, shujšajo in ali celó ne spočno, ali pa če se tudi ubrejijo, storé le slabotne žrebeta.

K pravi reji kónj za pleme gré:

1. da se za pripravne dela rabijo; 2. da breja kobilica piče dobiva, kakoršna se njenim potrebam prileže; 3. da ima zdrav in pripraven hlev; 4. da se ravná pri delu vedno dobro z njo in nikoli ne gerdo; 5. da se poslednje mesce brejosti pazljivo in skerbno na nje gleda in po mogočnosti varjejo.

§ 6. Kako z živino ravnati, kadar se za delo rabi?

Na tem, kako se z brejo kobilica, ki se za delo rabi, ravná, je veliko ležeče: žrebiček ali dobro tekne ali pa pogine.

Zavoljo brejosti kobilica sicer ni nepripravna za delo; marveč še pripravno delo njenemu zdravju prav dobro tekne. Pa delo ne smé biti preveč težavno, posebno ne smé težkih reči po slabih in močirnih potih voziti, tudi dražiti in hudo preganjati se ne smé. O takem ravnanji ne dospé brejost do pravega konca in kobilica prav lahko zverže.

Razun tega, da mladič pogine, kar kmetovavcu veliko zgubo prinese, tudi kobilica zlo ob svojo moč pride, in to je za njeno prihodnost silno škodljivo. Če kobilica pade ali se s čim v vamp sune, zna mladiček tudi škodo terpeti, enako tudi, če se preveč sogreje ali naglo prehladí. Kdor se z rejo kónj pečá, naj dobro skerbí, da brejo kobilica s previdnim ravnanjem vsega obvaruje, kar bi ji škodovati utegnilo. Torej naj se kobilica, ki je za jezdbo, premočno ne prepasuje, taka pa, ki je za vožnjo, kadar navzdol vozi, pre-naglo in premočno ne ustavlja in preveč ne naganja, če je voz po kakošni overi obstal.

Varovati se je z brejimi kobilicami po gladkih zmerznjenih tléh ali terdem kamnitem tlaku voziti, kjer rade padajo. Tudi je škodljivo, če težki konjiki se naglo na-nje vsedajo ali jih pri jezdbi urno obračajo. Težki vozovi, težavna vožnja lesá in kamnja, poštna vožnja nikakor ni za take kobile, ker jih lahko ne-

varnosti zadenejo, katerih ni mogoče se ogniti. Kmetijske dela, za ktere se že tako največkrat rabijo, se brejim kobilicam najbolj priležejo, ker pri njih naj manj nevarnosti terpé in se z njimi lahko lepo ravná.

Iz tega, če se dajo kobile za dela dobro rabiti, se pa dá soditi, da so tudi za drugo rabo sploh dobre, in upati je, da bo tudi njih zarod dober, kar se pri kobilah v kobiliščih, ki so edino le za pleme, ne dá vediti.

Kakor se konec brejosti bolj in bolj bliža, tako mora tudi delo lože in lože prihajati, in nekaj časa pred, ko se dozdeva, da bo kobilica storila, kake štiri tedne, ali če ni drugači, vsaj 14 dni pred naj prav nič več ne dela. Samo iz hleva naj se spuša ali počasi sprevaža, da čisti zrak vživa.

(Dalje sledí.)

Gospodarska skušnja.

Naj bolji kamnitni klej ali kit.

Kdor hoče zaklejšiti ali zakitati kjer koli kakošne kamnitne tla, kakošen vodnjak (štirno), ali kar koli iz kamnja narejenega, da voda skozi ne more, naj naredí kit, h kateremu vzame 9 delov dobro žgane gljine, iz ktere se cegel žgè (ali pa toliko v prah stolčenega cegla), 1 del svinčene gladkine (Bleiglätte), ki se v štacunah kupi, in pa po primeri lanénega olja. Iz te mešance se naredí kit, terden kot železo, prav lahko takole: Cegel se v prav droben prah zmelje in ravno tako tudi svinčena gladkina; v gori povedani primeri se zmešata skup, in čistega lanénega olja se toliko prilije, da je zmes gosta kakor flašter za mazilo. S tem flaštom se prevlečejo tiste kamnitne stvari, ktere zakitati hočemo, pa se morajo vselej pred po verhu z mokro cunjó ali gobo enmalo pomočiti. To je pa treba zatega voljo storiti, ker bi sicer olje se popilo in kit bi ne deržal potem tako močno. — Če pa s tem kitom veliko plat namažemo, se včasih tam pa tam spoka; te razpokline je treba iznova zakitati. V 5 ali 6 dnéh je kit še le popolnoma terden.

Natoroznanski pomenki.

Spisal Juri Pavalec.

Koliko vaga naša zemlja ali kako težka je?

Stari gerški naravoslovec si je iz celega serca želel najti mesto, odkodar bi mu mogoče bilo drog nastaviti in izbiti zemljo iz njenega teka. Učeni sedanjega časa pa so bili zadovoljniji in so zemljo zvagati želeli, da bi zvedili, kako težka je ta zala kroglica vesoljnega sveta, ta prašek na peti božji? Zemljo vagati? Odkod takošno tehtnico dobiti in kam jo obesiti? Je li mogoče zemljo vagati tako, kakor postavimo, en funt sladkora? Čeravno ne tako, pa vendar je mogoče jo vagati. Že večkrat so jo vagali, v preteklem stoletji Anglež Cavendiš, dr. Maskelyne, Vieč v Monakovim in več družih, pa še do zdaj ne tako

natančno, kakor znanstvenost zahteva. Še le predsedniku zvezdoznanskega društva v Londonu, Mr. Bailly-u se je po sreči obnesla neizmerna skusba, s katero se je mnogo let neprestano in neutrudljivo pečal.

Znanstvene opravila, ktere pri tej skušnji po učeno in modro narejenih naravoslovnih računih navadno tehtnico nadomestujejo, se ne dajo razjasniti brez ostrejših in natančnih naravoslovnih znanost, risanj in oblik. — Za naš namen bodemo zadovoljni s tem, da si le vse dobro mislimo in jasno razložimo.

Razun navadne vage, ki je vsacemu znana, je še drug pomoček, s katerem se dá najti teža telés, primerna teža namreč, to je, razmera též dveh stvari. Če obesimo, postavimo, funtno težino na raztegljivo nit in si zapamtimo, kako deleč se je nit raztegnila, potem pa drugo stvar na ravno tisto nit privežemo, najdemo primerno težo privezane stvari k teži funtne težine, ako zaznamovamo, kako deleč se je nit vsakokrat raztegnila.

Tehtnica, s katero so zemljo vagali, je bila primerjajoča, pa le neskončno sestavljena, tako, da je posebne opaznosti zahtevala.

Newton pravi, da teža je privlačivna moč dvéh stvari med seboj, ki je tem večja, če bolj se stvari ena drugi približavate. Kolikor več delov je tedaj v eno telo (stvar) stlačenih, toliko gosteje je telo, toliko večja je njegova privlačivna moč, to je, teža. Topova krogla je težka, ker v njo je dosti delov stlačenih; ravno tako tudi v zemljo, in za tega voljo se močno na-se vlečete. Ako topovo kroglo v zraku, drugo stvar pa v sredini med njo in zemljo obesimo, vleče to stvar na vzdol zemlja, kviško pa krogla. Naravno vleče zemlja zavoljo množine raznih v njej združenih delov z dosti tisuč bilijonkrat večo težno močjo, kakor krogla. Kakor hitro pa nam je mogoče, tej privlačivni moči zemlje primerno neizmerno malo privlačivno moč krogle najti, smo že tudi tehtnico za zemljo našli.

Se vé da še z vsem tem nikakor nismo dosegli, če sar želimo, in da si še nikakor misliti ne moremo, kakošna je tista skrivnostna hiša na Tavistaku v Londonu, v kateri je Mr. Bailly veliko let dan na dan sedel in skoz povešavne stekla v zrakotišno zatvorenih steklenih škrinjah s tankimi, nevidnimi nitkami in kroglicami, z gorko-, zrako- in vlagomeri nevidne znamenja in čudeže bral, dan na dan zapisaval, preračunaval in zavoljo tisučerih moči pridaval in odjemal, dokler ni nazadnje iz mnogih debelih bukev, ki so polne številke in skrivnostnih oblik, neizmerno tudi za naj večo izobraznost, za naj orjaškejšo računoslavno bistroumnost nezapopadljivo številko povedal in rekel: „Toliko vaga zemlja!“

Akoravno je skušnja, ki je to številko dala, od vsacega dihleja, žarka, in celó od vsacega deliča gorkote iz roke pazovavca zavisela, in se je tedaj vse skerbljivo skerbljivo odstranjevati ali pa natanko preračunovati moralo, česar mi pri naj pazljivejšem tehtanji tisučega dela libre ne opazimo, je vendar prvi strog pri vaganju zemlje le otročarija bila: dolga, tanka, lesena šiba, v sredini na svilno mešičkovo nitko obešena, s kroglicami na obeh koncih, tako da v navpičnem postavljenji miruje, če je nič ne moti.

V ta namen je visela šiba v zrakotišno zatvoreni stekleni škrinji tako, da je bilo mogoče, velike celostne in natančno obele krogle djati blizo koncov šibe. Krogle so potem razmerno, kar je računoslovski znano, na-se vlekle šibo, da se je tresti začela; in za sleherni mahljej šibe potrební čas je pravo merilo za privlačivno moč zemlje, ki je primerna privlačivni moči krogle.

Povemo še, da je Bailly, posluživši se vseh znanstvenih sredstev, vse skušnji nevarne pomote ali odstraniti ali iznova računati mogel, da je natanko zvedil, kako težka je zemlja, in se tako srečno ognil nezgodi, ki se je pripetila pred nekoliko leti v Parizu, ko so z nekim velikim pendelnom skušavali in zastonj iskali teže zemlje. K tej skušnji je derlo ljudstvo, kakor da bi mu se kazale divje

zveri; Mr. Bailly pa je delal mnogo let čisto sam, in le malokadaj je svojim prijatelom pripustil, da so po perstih hodivši smeli ogledavati naprave, s kterimi je zemljo vagal; tudi sončno luč je odstranjeval in govoril kakor duh z duhovi skoz stekla in dalekoglede. „Le po mehkih preprogah lezé se je približeval tehtnici zemlje; svoj hod, svoje dihanje, svoje žilobitje, svojo životvorno gorkoto, vse, kar bi morebiti motiti znalo, je popustil in se vsakokrat le z nekim strahom in spoštovanjem skusbenim napravam približeval.“

Tako 18 mescev dolgo dan na dan delaje je 1300krat skušal, preden je še začel prave skušnje za vaganje zemlje. Potem je vagal cele štiri leta v eni temni delavnišnici, dokler ni končno iz svojih debelih knjig izračunil, kako težka je zemlja.

In kako težka je tedaj? V njegovih velikih knjigah stoji zapisano naj orjaškejšo znanstveno delo, ki nam to pitanje odgovarja in pravi:

„g. = 5.6747 s pomanjkanjem, ki ni večje od 0.0038.“

Po našem se to pravi: g. (gostoba) zemlje je enaka 5.6747, kar nam kaže, da je zemlja 5^{1/2}krat težja, kakor bi bila, ako bi samo iz vode obstala; da je 2krat težja, kakor nje naj terdnejša skala, polovico tako težka, kakor svinec, in 2krat tako kakor kositar in cinak, in da vaga:

1.256.195.670.000.000.000.000.000 angleških ton (tona ima 20 centov), to je, en kvadrilijon, dve sto in šest in petdeset tisuč (tavžent), sto in pet in devetdeset trilijonov šest sto in sedemdeset tavžent bilijonov ton. Če pomerimo pomanjkanje, ki 385 bilijonov ton iznaša, tej neizmerni številki, je ravno toliko, kakor stotni del libre pri enem kubiškem čevlji vode, ki 62 in pol funta vaga.

To je številka, ki je ne more zapopasti nobena človeška pamet; ko bi bil kdo sto let pred Kristusovim rojstvom šteti začel, in neprenehoma vsaki dan skoz vse mesce, leta in stoletja štel in bi tudi ne bil utegnul ne jesti, spati in dihati, bi še tudi enkrat do bilijonov ne bil prištel, veliko manj do 256.195 trilijonov, kar še blizo ni en kvadrilijon. In to so le angleške tone, kterih vsaka 20 naših centov ima; kaj pa, če se vpraša: koliko je to na cente, funte, lote, ali dele, iz kterih je zemlja sestavljena? kterih je morebiti bilijon v enem zernu peska, kakor pri nas 12 v dvanajsterini.

In taka je cela krogla zemlje kakor prašek na kurtki tistega, ki jo je iz nič stvaril!

V Gradcu 23. novembra 1855.

Ozir po svetu.

Gora Tabor.

Po angležkem spisal Jeriša.

I.

Čudni so nasprotki, ki nam jih zemlja predočuje. Pol-dan in polnoč se ne razlikujeta bolj med seboj, ko obrazi, ki se nam vedno pred očmi razvijajo. Resnica in laž šetate vštric po naših ulicah, in vsako uro dneva se čednost in hudobija srečujeta. V senci palače blaženstva stoji kočja stradavčeva, in dan na dan trosi voz bogatinov prah svojih bliščečih kolés po razterganih oblačilih ubozega Lazarja.

Zdravje in bolezen v isti sobi stanujeta; tuga in veselje gledate skozi isto okno, in nada in obup pod isto streho bivata. Kričanje dojenčka in gergotanje umirajočega čuješ iz istega stanovališča; pogrebci stopajo terdo za petami vesele ženitninske družbe, in radostni glasi cimbal in gosel se neprestanoma prelivajo v tužne glasove rekvijema. Oh! lepota in gerdoba, čistost in pokvarjenje, radost in tuga, vzhitjenje in obup, življenje in smert se čudno mešajo na naši brezpokojni zemlji.

Koliko različnega se je na jednom in tistem mestu že godilo! Kjer je nekaj stalo mesto Tyr, ki so ga kra-